

Allmänna råd med kommentarer om arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram.

Förord

Från och med den X januari 20XX har vissa av bestämmelserna ändrats. Därför har Skolverket arbetat fram nya allmänna råd. De här allmänna råden ersätter Skolverkets tidigare allmänna råd (SKOLFS 20XX:XX)

Råden är även publicerade i Statens skolverks författningssamling (SKOLFS 20XX:X). Det är Skolverkets förhoppning att de här allmänna råden med kommentarer ska fungera som en god hjälp i skolans arbete med att stödja elevernas utveckling i riktning mot att utvecklas så långt som möjligt mot utbildningens mål.

Xx

2021-03-25
2 (17)

Innehåll

Inledning	3
Kort om ledning och stimulans, utformning av lärmiljöer och stödinsatser	4
1. Huvudmannens ansvar för arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd	7
2. Rektorns ledning av arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd	8
3. Att involvera elev och vårdnadshavare i arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd.	10
4. Utforma lärmiljöer och uppmärksamma behov av stödinsatser	11
5. Utredda, följa upp och utvärdera behov av särskilt stöd	13
6. Åtgärdsprogrammets utformning	15
Referenser	x
Bestämmelser som de allmänna råden utgår ifrån	x

Inledning

Vad de allmänna råden handlar om

De här allmänna råden handlar om hur förskollärare¹, lärare, övrig skolpersonal, rektorer och huvudmän kan arbeta med stödinsatser i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen och särskilt stöd samt med åtgärdsprogram för att leva upp till författningarnas krav.

Hur materialet är strukturerat

De allmänna råden om extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram gäller för förskoleklass, fritidshemmet, grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan samt i viss mån kommunal vuxenutbildning. Målgrupperna är förskollärare, lärare, övrig skolpersonal, rektorer och huvudmän. Huvudmannen ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med gällande författningar². Huvudmannen ska därför se till att rektorer och lärare får de förutsättningar som behövs för att uppfylla författningarnas krav. Varje avsnitt är indelat i tre delar: aktuella bestämmelser, allmänna råd och kommentarer.

Aktuella bestämmelser

Skolverkets allmänna råd utgår alltid från en eller flera bestämmelser. Dessa allmänna råd grundar sig på bestämmelser i skollagen (2010:800), gymnasieförordningen (2010:2039), samt de läroplaner³ som gäller för förskoleklassen, fritidshemmet, grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och kommunal vuxenutbildning.

Allmänna råd

Skolverkets allmänna råd är rekommendationer om hur förskollärare⁴, lärare, övrig skolpersonal, rektorer och huvudmän kan eller bör arbeta för att uppfylla kraven i bestämmelserna. Råden bör följas om verksamheten inte handlar på ett annat sätt som gör att kraven i bestämmelserna ändå uppfylls.

¹ Berör undervisande förskollärare i förskoleklass.

² 2 kap. 8 § Skollagen.

³ Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för grundsärskolan, förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan, förordningen (SKOLFS 2013:148) om läroplan för gymnasiesärskolan, förordningen (SKOLFS 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen. När ordet läroplan fortsättningsvis används i texten åsyftas samtliga dessa läroplaner om inte annat anges.

⁴ Berör undervisande förskollärare i förskoleklass.

2021-03-25

4 (17)

Kommentarer

Efter de allmänna råden följer kommentarer som ska göra det lättare att förstå och tillämpa råden. Kommentarererna ska ses som ett stöd i läsningen och av arbetet med råden.

Kort om ledning och stimulans, utformning av lärmiljöer och stödinsatser

Det är skolans uppgift att ge alla elever den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och i sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.⁵ Bestämmelserna om ledning och stimulans innebär att skolan har ett kompensatoriskt uppdrag. Skolan ska sträva efter att uppväga skillnader i elevers förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen⁶. Det innebär bland annat att hela skolans lärmiljö behöver utformas i ett inkluderande perspektiv för att passa alla elever och kunna möta alla elevers olikheter, förutsättningar och behov. Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling⁷.

En del elever kan vara i behov av ytterligare stöd utöver den ledning och stimulans som ges i den ordinarie undervisningen. Detta stöd kan ges individriktat i form av extra anpassningar och/eller särskilt stöd och utformas med utgångspunkt i de arbetsätt, förhållningssätt och metoder som används i den ordinarie undervisningen.

Extra anpassningar är en stödinsats av mindre ingripande karaktär som normalt är möjlig att genomföra för lärare och övrig skolpersonal inom ramen för den ordinarie undervisningen. Det måste inte fattas något formellt beslut om denna stödinsats. Bestämmelserna om extra anpassningar gäller för elever i alla skolformer som berörs av de allmänna råden, samt för fritidshemmet⁸.

Särskilt stöd handlar, till skillnad från stöd i form av extra anpassningar, om insatser av mer ingripande karaktär som normalt inte är möjliga att genomföra för lärare och övrig skolpersonal inom ramen för den ordinarie undervisningen⁹. Enstaka specialpedagogiska insatser under en kortare tid räknas dock inte som särskilt stöd, utan hör till stöd i form av extra anpassningar¹⁰. Bestämmelserna om särskilt stöd gäller för elever i alla skolformer som berörs av de här allmänna råden, förutom kommunal vuxenutbildning. Bestämmelserna gäller även för fritidshemmet¹¹. Särskilt stöd beslutas av rektorn och dokumenteras i ett åtgärdsprogram.

Elever som till följd av en funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika kunskapskrav eller kravnivåer som finns, ska ges stöd som syftar till att så långt som möj-

⁵ 1 kap. 4§ och 3 kap. 2§

⁶ 1 kap. 4 § skollagen, Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet, prop. 2009/10:165, sid. 221

⁷ 3 kap. 2 § skollagen.

⁸ 3 kap. 2 § och 5 § skollagen.

⁹ Tid för undervisning – lärares arbete med stöd, särskilt stöd och åtgärdsprogram, prop. 2013/14:160, sid. 21.

¹⁰ Prop. 2013/14:160, sid. 36.

¹¹ 3 kap. 6 § skollagen.

ligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser¹². Det innebär att eleven ska ges stöd, även om hen når de kunskapskrav som minst ska uppnås.

För nyanlända elever finns förutom extra anpassningar och särskilt stöd ytterligare stödåtgärder. Skolan kan till exempel kombinera ett beslut om prioriterad timplan med extra anpassningar.

I förskoleklassen och på lågstadiet förstärker garantin för tidiga stödinsatser elevers rätt att tidigt få det stöd de behöver utformat utifrån sina behov. Elevers kunskapsutveckling ska följas och främjas systematiskt. Som stöd för en likvärdig bedömning ska det nationella kartläggningmaterialet och de nationella bedömningsstöden användas.

Om användning av materialet visar en indikation på att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som senare ska nås, görs en särskild bedömning i samråd med specialpedagogisk kompetens. Så fort skolan befarar att en elev inte kommer att nå kommande eller aktuella kunskapskrav ska extra anpassningar eller särskilt stöd sättas in skyndsamt. I slutet av förskoleklassen och i slutet av lågstadiet görs en uppföljning av det stöd som getts. Resultatet av denna uppföljning ska överföras till den lärare som ska ansvara för eleven i nästa årskurs¹³.

Skolan behöver vid något tillfälle ge allmän information till elevernas vårdnadshavare om vad extra anpassningar och särskilt stöd innebär. Då finns det även möjlighet att informera om hur arbetet med åtgärdsprogram fungerar på skolan och att ett beslut om åtgärdsprogram och innehållet i ett sådant går att överklaga. Det är även betydelsefullt att eleverna får allmän information om vad de olika stödinsatserna innebär, anpassad utifrån deras ålder och mognad.

För elever inom kommunal vuxenutbildning gäller bestämmelserna om extra anpassningar, men de har inte rätt till särskilt stöd. Detta innebär att vissa rådspunkter och tillhörande kommentarer inte gäller kommunal vuxenutbildning.

Bedömning av stödbehov

Lärare och övrig skolpersonal gör en bedömning av en elevs behov av extra anpassningar eller särskilt stöd med utgångspunkt i hur eleven utvecklas i riktning mot i att nå de kunskapskrav eller kravnivåer som minst ska uppnås. I förskoleklassen utgår bedömningen från hur eleven utvecklas mot de kunskapskrav som senare kommer att ställas i den aktuella skolformen.¹⁴ Vid bedömning av elevens behov av extra anpassningar i kommunal vuxenutbildning utgår bedömningen från hur eleven utvecklas mot att nå kunskapskraven i respektive kurs. Det kan förekomma att en elev för närvarande når de kunskapskrav som minst ska uppnås, men uppvisar andra svårigheter vilka gör att skolan av olika skäl bedömer att eleven längre fram under skoltiden kan få svårigheter att nå kommande kunskapskrav. Även i dessa fall kan eleven vara i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd. Det kan till exempel handla om en elev med en funktionsnedsättning, psykosocial problematik, psykisk ohälsa, svårigheter i det sociala samspelet, koncentrationssvårigheter eller upprepad eller långvarig frånvaro¹⁵.

Elevhälsan

I skollagen finns det bestämmelser om kraven på elevhälsan. För eleverna i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och

¹² 3 kap. 2 § skollagen.

¹³ 3 kap. 4 b § skollagen.

¹⁴ Skolformen omfattar grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan.

¹⁵ Tidigare fotnot till skollagen.

2021-03-25
6 (17)

gymnasiesärskolan ska det finnas elevhälsa. Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Elevernas utveckling mot utbildningens mål ska stödjas. För medicinska, psykologiska och psykosociala insatser ska det finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator. Vidare ska det finnas tillgång till personal med sådan kompetens att elevernas behov av specialpedagogiska insatser kan tillgodoses¹⁶.

Det förebyggande och hälsofrämjande arbetet är skolans gemensamma ansvar. Alla som arbetar i skolan har en viktig uppgift att utifrån sina olika kompetenser arbeta för att skapa goda förutsättningar för eleven. Att organisera verksamheten så att elevhälsans personal kan samverka med övrig personal i det åtgärdande arbetet för att tidigt upptäcka och uppmärksamma elevers behov av stöd kan vara en framgångsfaktor¹⁷.

En huvudman för kommunal vuxenutbildning får för sina elever anordna sådan elevhälsa som avses i 2 kap. 25 § skollagen.

Stöd och vägledning

På Skolverkets webbplats finns mer material som beskriver och ger stöd i arbetet med stödinsatser.

Sekretess och tystnadsplikt

De utredningar och åtgärdsprogram som utarbetas i kommunala och statliga skolor blir allmänna handlingar när de är färdigställda. Även handlingar som kommit in till verksamheten blir allmänna handlingar. Detta är viktigt att ha i åtanke vid dokumentationen av utredningar och åtgärdsprogram eftersom alla, enligt offentlighetsprincipen, har rätt att ta del av allmänna handlingar.

Uppgifter i utredningar skyddas i många fall av lagstiftningen om sekretess. Sekretess gäller exempelvis för uppgifter som rör en elevs personliga förhållanden i sådan elevhälsa som avser psykologisk, psykosocial eller specialpedagogisk insats, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.¹⁸ Sekretess gäller i specialpedagogisk stödverksamhet för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs.¹⁹

När skolan lämnar ut en utredning måste det alltid göras en sekretessprövning för att undersöka om hela handlingen, eller delar av den, kan lämnas ut. Eftersom åtgärdsprogram utgör ett beslut faller åtgärdsprogrammet utanför det sekretessreglerade området.²⁰

I fristående skolor gäller inte offentlighetsprincipen. Handlingar på en fristående skola är därmed inte allmänna handlingar och skolan är inte skyldig att lämna ut handlingar till enskilda på samma sätt som statliga och kommunala skolor. I fristående skolor gäller inte heller sekretessbestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen. Däremot

¹⁶ 2 kap. 25 § skollagen.

¹⁷ Forskningsöversikt Hälsa för lärande – lärande för hälsa (s. 29)

¹⁸ 23 kap. 2–4 § offentlighets och sekretesslagen (2009:400).

¹⁹ 23 kap. 4 § offentlighets och sekretesslagen.

²⁰ 23 kap. 2 § offentlighets och sekretesslagen.

finns det bestämmelser i skollagen som handlar om tystnadsplikt vid enskilt bedrivna skolor och de bestämmelserna kan ge samma skydd för vissa uppgifter.²¹

1 Huvudmannens arbete med extra anpassningar och särskilt stöd

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden i denna del utgår från följande bestämmelser i skollagen.²²

ALLMÄNNA RÅD

1. Huvudmannen bör ha rutiner för att regelbundet säkerställa att skolenheterna har tillräckliga resurser för att uppfylla de krav som ställs i lagar och andra föreskrifter i fråga om extra anpassningar och särskilt stöd.
2. Huvudmannen bör ha rutiner för att kontinuerligt följa upp hur arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd fungerar på skolenheterna, för att, om det finns brister, kunna vidta nödvändiga åtgärder.

KOMMENTARER

Huvudmannens ansvar för resursfördelningen

Huvudmannen har ett övergripande ansvar för utbildningen. Det är viktigt att huvudmannen för en dialog med rektorerna för att få in underlag till det systematiska kvalitetsarbetet, som sedan kan ligga till grund för fördelningen av resurser och stöd till skolorna i deras arbete med stödinsatser. I samband med resursfördelningen är det av vikt att huvudmannen tar hänsyn till behoven på de olika skolorna. Att resurser prioriteras och fördelas utifrån elevernas olika förutsättningar och behov är ett mycket betydelsefullt instrument för att kunna uppnå likvärdighet i utbildningen²³. På så sätt kan skolan leva upp till sitt kompensatoriska uppdrag om att ta hänsyn till alla elevers olika behov, där en strävan ska vara att uppväga skillnader i deras förutsättningar. Det kan framkomma i både huvudmannens och rektorns systematiska kvalitetsarbete, huvudmannens klagomålshantering eller genom signaler från skolchefen att rutinerna för arbetet med extra anpassningar, särskilt stöd eller åtgärdsprogram inte fungerar tillfredsställande på en viss skolenhet. Andra signaler kan vara beslut av Skolinspektionen eller hos Skolväsendets överklagandenämnd. Huvudmannen behöver då vidta åtgärder för att komma till rätta med bristerna²⁴. Huvudmannen kan även behöva utreda uppgifter om brister som framkommer genom kontakter med vårdnadshavare eller elever.

²¹ 29 kap. 14 § skollagen

²² Råd 1 utgår från 2 kap. 8 § och 2 kap. 8 a § skollagen. 2 kap. 8 a § skollagen gäller bara kommunala huvudmän. Råd 2 utgår från 2 kap. 8 §, 4 kap. 3 § och 4 kap. 3 samt 5–7 §§ skollagen

²³ Vissa skollagsfrågor, prop. 2013/14:148, sid. 19–20.

²⁴ 2 kap. 8 § skollagen.

2021-03-25
8 (17)

2. Rektorns ledning av arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden i denna del utgår från följande bestämmelser i skollagen och läroplanerna för de olika skolformerna.²⁵

ALLMÄNNA RÅD

1. Rektorn bör se till att det finns tillräckliga resurser för att tillgodose elevernas behov av extra anpassningar och särskilt stöd samt vid behov omprioritera resurser på skolenheten.
2. Rektorn bör se till att elevhälsans kompetens tas tillvara i det dagliga pedagogiska arbetet samt i utformandet av de olika lärmiljöerna inom verksamheten.
3. Rektorn bör skapa rutiner för arbetet med särskilt stöd på skolenheten som beskriver:
 - hur information om att en elev kan vara i behov av särskilt stöd ska anmälas till rektorn,
 - arbetsfördelningen,
 - samverkan mellan undervisande lärare, elevhälsan och eventuell extern utredningskompetens,
 - vad som behöver ingå i en utredning om särskilt stöd och hur utredningen ska dokumenteras,
 - hur arbetet med utarbetande, uppföljning och avslut av åtgärdsprogram ska gå till,
 - på vilket sätt elev och vårdnadshavare involveras i arbetet, samt
 - hur överklagande av ett beslut om åtgärdsprogram hanteras.

KOMMENTARER

Rektorn ansvarar för att fördela resurser med utgångspunkt i elevernas olika förutsättningar och behov. Ibland är det inte tillräckligt att omprioritera resurserna på skolenheten, utan rektorn kan även behöva begära mer resurser av huvudmannen. I ett sådant läge kan huvudmannen behöva skjuta till extra resurser för att de enskilda skolenheterna ska kunna leva upp till lagens bestämmelser om stödinsatser.

²⁵ Råd 1 utgår från 2 kap. 10 § skollagen. Råd 2 Rådet utgår från 2 kap. 10 § och 2 kap. 25 § skollagen samt avsnitt 2.8 i läroplanerna för de obligatoriska skolformerna respektive avsnitt 2.6 i läroplanerna för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Råd 3 Rådet utgår från 2 kap. 10 § skollagen.

Rektorn ansvarar för det systematiska kvalitetsarbetet på skolenhetsnivå. Genom det systematiska kvalitetsarbetet får rektor också ett underlag för fördelning och omprioritering av resurser. Arbetet handlar om att se över hur verksamheten organiseras på individ-, grupp- och skolnivå så att eleverna får förutsättningar att utvecklas så långt som möjligt mot utbildningens mål. Kvalitetsarbetet handlar också om att utveckla arbetsprocesserna på skolenheten, bland annat rutinerna för arbetet med stödinsatser och åtgärdsprogram. Rektorn har ett ansvar för att se till att personalen känner till och följer rutinerna. Det är viktigt att det kontinuerligt förs en dialog mellan rektor, lärare och övrig skolpersonal så att rektor får den information om en elevs eventuella behov av stödinsatser som hen behöver för att kunna ta sitt ansvar. Alla elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha en mentor. Mentorn ska ha ett helhetsperspektiv och kan genom det till exempel uppmärksamma tecken på att en elev med ett genomgående behov av stöd bara har fått stöd i vissa kurser.

Det är viktigt att rektor ser till att elevhälsans kompetens tas tillvara i arbetet med att kartlägga och anpassa den pedagogiska verksamheten och dess lärmiljöer efter elevers olika förutsättningar och behov. Rektorn kan överväga att skapa arenor för att möjliggöra samverkan mellan lärare och elevhälsan. Elevhälsans och olika yrkesgruppers kompetens och tvärprofessionellt samarbete bidrar med betydelsefulla perspektiv och kunskaper som har stor betydelse för att skapa en god lärmiljö.

Det är viktigt att ha med specialpedagogisk kompetens såväl i det främjande och förebyggande arbetet som i det fortsatta arbetet med stödinsatser. I den specialpedagogiska yrkesrollen kan det ingå att stödja lärare i att utforma undervisning och lärmiljöer och medverka i det förebyggande arbetet med att undanröja hinder och svårigheter inom verksamheten.

För att utveckla en lärmiljö som är likvärdig och tillgänglig är det viktigt att rektor ser till att skolor och fritidshem ständigt utvecklar sin kunskap och arbetar främjande och förebyggande. Den sociala, fysiska och pedagogiska miljön påverkar elevernas förutsättningar för lärande. Verksamheterna behöver därför identifiera och undanröja hinder för att lärmiljön ska bli så bra som möjligt för eleverna. Det innebär att aktivt åtgärda, utveckla och förbättra verksamheten. Det är av stor vikt att även ta del av elevernas upplevelser av lärmiljön. Arbetet kring särskilt stöd omfattas av ett omfattande regelverk. Det kan underlätta arbetet om det finns tydliga rutiner kring vad som ska gälla i den egna verksamheten och hur moment som beskrivs i bestämmelserna ska tas om hand i praktiken.

Om eleven eller elevens vårdnadshavare är missnöjda med ett beslut om åtgärdsprogram som skolan fattat kan elevens vårdnadshavare eller eleven överklaga beslutet. Detta gäller både ett beslut att utarbeta ett åtgärdsprogram och ett beslut om att inte utarbeta åtgärdsprogram. När ett beslut om åtgärdsprogram är fattat behöver skolan underrätta elevens vårdnadshavare och eleven om att beslutet kan överklagas och hur man går tillväga. Detta behöver ske skriftligt, och det är viktigt att skolan försäkras om att elevens vårdnadshavare, och de elever som har fyllt 16 år, har förstått att de har en möjlighet att överklaga. Det kan till exempel innebära att se till att informationen finns på lättillgänglig svenska samt översatt till de nationella minoritetsspråken och de vanligaste språken i kommunen.

2021-03-25
10 (17)

3. Att involvera elev och vårdnadshavare i arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd.

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden i denna del utgår från följande bestämmelser i skollagen och läroplanerna för de olika skolformerna.²⁶

ALLMÄNNA RÅD

1. Lärare och övrig skolpersonal bör så snart som möjligt involvera eleven och i förekommande fall vårdnadshavare i arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd.
2. Rektorn bör sträva efter att finna lösningar om det är svårt att få till stånd ett fungerande samarbete med elevens vårdnadshavare i arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd.
3. Om vårdnadshavare och skolan inte är överens om omfattningen av elevens stödbehov, åtgärder eller övrigt innehåll i åtgärdsprogrammet bör rektorn se till att eleven och vårdnadshavaren informeras om att skolan ändå kan göra en utredning om elevens behov av särskilt stöd och genomföra åtgärder som bedöms nödvändiga.

KOMMENTARER

Lärare och övrig skolpersonals samverkan med eleven och vårdnadshavaren har betydelse för elevens lärande och utveckling. I läroplanerna anges att skolan ska informera elever och föräldrar bland annat om utbildningens mål samt om vilka rättigheter och skyldigheter elever och deras vårdnadshavare har. Detta är en viktig förutsättning för elevers och vårdnadshavares rätt till inflytande och påverkan.

Eftersom det inte behöver fattas något formellt beslut om stöd i form av extra anpassningar är det betydelsefullt att lärare och övrig skolpersonal involverar eleven och elevens vårdnadshavare, det vill säga informerar och samverkar om sådana stödinsatser. Det är viktigt att lyssna in och ta tillvara de kunskaper och erfarenheter som eleven och elevens vårdnadshavare har om elevens situation.

Eleverna är själva experter på sin egen skolsituation och deras åsikter kring utformningen av åtgärdsprogrammet är av stor betydelse för att det ska bli ett bra resultat. Studier visar att det är av betydelse att elever och deras vårdnadshavare är aktiva vid utarbetandet av ett åtgärdsprogram för att programmet ska vara framgångsrikt.

Det händer att elevens vårdnadshavare motsätter sig en utredning om behov av särskilt stöd, även om skolan anser att en sådan behövs för elevens bästa. Skolan behöver i dessa fall fortsätta sina ansträngningar att förklara varför det är viktigt att göra en

²⁶ Råd 1 utgår från 3 kap. 3 § skollagen. Råd 2 utgår från 2 kap. 10 § skollagen. Råd 3 utgår från 3 kap. 7 § skollagen samt avsnitt 1 i läroplanerna för de obligatoriska skolformerna, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.

utredning och försöka skapa tillit till skolans professionella bedömning av att elevens eventuella behov av särskilt stöd behöver utredas.

Om elevens vårdnadshavare, trots skolans ansträngningar, fortsätter att motsätta sig en utredning kan skolan som huvudregel ändå göra en pedagogisk utredning av skolsituationen om det bedöms som nödvändigt. Däremot måste elevens vårdnadshavare alltid ge sitt medgivande när det handlar om att göra en psykologisk eller medicinsk utredning. Även vid andra utredningsinsatser som genomförs utanför skolan, exempelvis en social utredning, är det i de flesta fall nödvändigt att föra en dialog med elevens vårdnadshavare och inhämta deras medgivande.

Ett åtgärdsprogram ska upprättas för en elev som skolan bedömer är i behov av särskilt stöd i utbildningen även om man inte är överens. Elevens vårdnadshavare samt en elev som har fyllt 16 år har dock möjlighet att överklaga åtgärdsprogrammet till Skolväsendets överklagandenämnd om de upplever att innehållet inte motsvarar behovet av stöd. Elever och vårdnadshavare som vill överklaga ett beslut måste göra detta inom tre veckor från den dagen som de har fått ta del av beslutet²⁷.

4. Utforma lärmiljöer och uppmärksamma behov av stödinsatser

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden i denna del utgår från följande bestämmelser i skollagen och läroplanerna för de olika skolformerna.²⁸

ALLMÄNNA RÅD

1. Lärare och övrig skolpersonal, däribland elevhälsans personal, bör fortlöpande samarbeta för att skapa miljöer som främjar elevers lärande, utveckling och hälsa.
2. Lärare och övrig skolpersonal bör regelbundet utvärdera de åtgärder som genomförs för att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser för elever, som till följd av en funktionsnedsättning, har svårt att uppfylla de kunskapskrav eller kravnivåer som finns.
3. Lärare och övrig skolpersonal bör regelbundet utvärdera hur undervisningen anpassas för att elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås eller de kravnivåer som gäller ska nå längre i sin kunskapsutveckling.
4. Lärare bör planera för en undervisning där tecken på behov av extra anpassningar och särskilt stöd kan uppmärksammas tidigt.

²⁷ 44 § förvaltningslagen (2017:900).

²⁸ Rådet 1 utgår från 2 kap 25 § och 3 kap. 2 § skollagen samt avsnitt 2.2 i läroplanerna för de obligatoriska skolformerna och avsnitt 2.1 i läroplanerna för gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen. Råd 2 och råd 3 utgår från 3 kap. 2 § skollagen. Råd 4 utgår från 3 kap. 5 § skollagen.

2021-03-25
12 (17)

KOMMENTARER

I skollagen anges att elevhälsans arbete främst ska vara hälsofrämjande och förebyggande, vilket ställer särskilda krav på organiseringen av elevhälsoarbetet. Att elevhälsans samlade kompetens finns tillgänglig för att stödja och bidra till ett hälsofrämjande och förebyggande arbete i samarbete med lärare och övrig skolpersonal är viktigt i detta sammanhang. Hela den miljö och det sammanhang som eleven befinner sig i under en skoldag påverkar elevens lärande, utveckling och hälsa.

Elever med funktionsnedsättning som har svårt att uppnå de olika kunskapskrav eller kravnivåer²⁹ som finns ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser. Det är viktigt att lärare och övrig skolpersonal kontinuerligt följer upp hur stödet är anpassat utifrån elevens behov för att skapa en god lärmiljö som möjliggör för eleven att komma vidare i sin kunskapsutveckling.

Även elever som når de kravnivåer eller kunskapskrav som minst ska uppnås skulle kanske med rätt stimulans och stöd i en för eleven så gynnsam lärmiljö som möjligt kunna nå längre i sin kunskapsutveckling och därmed nå ett högre betyg eller kravnivån fördjupade kunskaper. Även elever med funktionsnedsättning som lätt når de kravnivåer eller kunskapskrav som gäller ska också få ledning och stimulans att nå längre i sin kunskapsutveckling. Det är därför viktigt att inte nöja sig med att elever med funktionsnedsättning når de kravnivåer eller kunskapskrav som minst ska uppnås utan återkommande fråga sig om mer kan behöva göras för att eleven ska kunna utvecklas så långt som möjligt utifrån sina förutsättningar.

Om det finns tecken på att en elev riskerar att inte utvecklas i riktning mot kunskapskraven i läroplanen eller mot att nå de kunskapskrav eller kravnivåer som minst ska uppnås behöver skolan se över elevens skolsituation. Extra anpassningar är sådana stödåtgärder som kan göras av läraren inom ramen för den ordinarie undervisningen. Det kan till exempel handla om förändringar och anpassningar i elevens lärmiljö. Det måste inte fattas något formellt beslut om denna form av stödinsats.

Eftersom extra anpassningar definieras utifrån den ordinarie undervisningen kan det variera mellan olika verksamheter vad som i det enskilda fallet utgör extra anpassningar. En och samma åtgärd kan i en verksamhet utgöra en del av ledning och stimulans som ges till alla elever i den ordinarie undervisningen men i en annan verksamhet utgöra en extra anpassning för enskilda elever. I förarbetena till bestämmelserna räknas dock ett antal exempel på extra anpassningar upp.

Lärare och övrig skolpersonal kan uppmärksamma att en nyanländ elevs behov inte kan tillgodoses genom en åtgärd speciellt avsedd för nyanlända elever, till exempel förberedelseklass eller prioriterad timplan. Eleven kan då generellt vara i behov av extra anpassningar och särskilt stöd.

En utgångspunkt för att utforma en undervisningssituation där läraren tidigt kan uppmärksamma elevers behov av extra anpassningar och särskilt stöd kan vara att läraren ställer sig frågorna: Vilken information behövs? Hur ska undervisningen planeras och utformas för att få svar? Hur ska informationen användas för att planera och utforma undervisningen i fortsättningen?

²⁹ Kravnivåer gäller för elever som läser individuella program i gymnasiesärskolan.

5. Utredda, följa upp och utvärdera behov av särskilt stöd

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden i denna del utgår från följande bestämmelser i skollagen.³⁰

ALLMÄNNA RÅD

1. Den som utreder en elevs behov av särskilt stöd bör kartlägga hur elevens skolsituation med hänsyn till omständigheter på individ-, grupp- och skolnivå påverkar elevens förutsättningar och förmågor.
2. Den som utreder en elevs behov av särskilt stöd bör utifrån vad kartläggningen visat göra en pedagogisk bedömning av om eleven är i behov av särskilt stöd, och i så fall bedöma vilket behov av stöd eleven har.
3. Den som utreder en elevs behov av särskilt stöd bör vid den pedagogiska bedömningen särskilt beakta:
 - om de svårigheter som kommer till uttryck i skolsituationen rör denna som helhet eller endast vissa delar,
 - om det finns bakomliggande förhållanden som kan vara orsaken till svårigheterna,
 - vilka åtgärder skolan överväger att sätta in eller fortsätta med och varför, samt
 - vilka resultat som förväntas av åtgärderna.
4. Den som ansvarar för att följa upp och utvärdera åtgärdsprogrammet bör tillsammans med de som är involverade i arbetet kontinuerligt följa upp och utvärdera om åtgärderna utgör ett tillräckligt stöd för eleven, eller om andra eller kompletterande åtgärder behöver vidtas.

KOMMENTARER

När rektorn fått information om att en elev kan vara i behov av särskilt stöd är det rektors ansvar att se till att en utredning påbörjas skyndsamt. En del av utredningen består i att kartlägga elevens skolsituation.

I kartläggningen bör tillräckligt underlag finnas för att det ska vara tydligt när elevens svårigheter framträder. Kartläggningen på individnivå kan bland annat omfatta lärarnas och den övriga skolpersonalens observationer i olika situationer och lärmiljöer i verksamheten. Det behöver också göras en genomgång av hur eventuella extra anpassningar har fungerat som stöd till eleven och vad de har lett till. Vidare kan uppgifter från eleven och elevens vårdnadshavare, den skriftliga individuella utbildningsplanen eller studieplanen, eventuella tidigare åtgärdsprogram, resultaten från nationell kartläggning eller prov, betyg, frånvarorapporter, information från tidigare skolor,

³⁰ Råd 1, 2 och 3 utgår från 3 kap. 7 § skollagen. Råd 4 utgår från 3 kap. 7 och 9 §§ skollagen.

2021-03-25
14 (17)

underlag från elevhälsan samt eventuella psykologiska, sociala eller medicinska utredningsunderlag ingå i kartläggningen.

Kartläggningen på gruppnivå kan behandla vilka pedagogiska metoder som används, hur den aktuella elevgruppen fungerar samt hur elevens lärmiljöer är organiserade. På skolnivå kan det handla om hur skolan organiserar sin verksamhet och fördelar sina resurser. Om eleven vistas i fritidshem är det viktigt att fritidshemmet och skolan samarbetar när behovet av särskilt stöd utreds i någon av verksamheterna, så att personalen beaktar samtliga omständigheter för eleven. Detta gäller även om skolan och fritidshemmet har olika huvudmän.

Efter kartläggningen görs en bedömning av elevens eventuella behov av särskilt stöd. Det är betydelsefullt att både kartläggningen och bedömningen har ett pedagogiskt fokus och att tyngdpunkten ligger på en analys av hur skolan kan utforma och anpassa lärmiljöerna inom verksamheten, undervisningens innehåll samt metoder för att skapa förutsättningar för den enskilda eleven³¹. Det är viktigt att de lärare och övrig skolpersonal som har deltagit i kartläggningen gör en gemensam analys av elevens eventuella behov av särskilt stöd.

Särskilt stöd ska ges med utgångspunkt i elevens utbildning i dess helhet, om det inte är uppenbart obehövligt³². Bestämmelsen gäller alla skolformer som omfattas av regleringen av extra anpassningar och särskilt stöd. För elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan kan det t.ex. innebära att stödåtgärder sätts in redan i inledningen av en kurs eller ett ämnesområde. Stöd i form av extra anpassningar eller särskilt stöd bör heller inte avslutas när en viss kurs eller ett visst ämnesområde har slutförts, om det inte är uppenbart att stödåtgärderna var nödvändiga enbart för den kursen eller det ämnesområdet.

En utredning kan visa att en elev inte är i behov av särskilt stöd, utan att skolan kan utveckla lärmiljöerna genom att förändra de pedagogiska metoderna, omfördela resurser eller göra förändringar i organisationen omkring eleven. Utredningen kan också visa att svårigheter kommer till uttryck i skolsituationen, men att elevens behov kan tillgodoses genom att skolan ger stöd i form av extra anpassningar. I båda dessa fall utarbetas inget åtgärdsprogram, men däremot dokumenteras vilka extra anpassningar som görs i elevens individuella utvecklingsplan i de årskurser där sådana upprättas. Det behöver göras en bedömning i det enskilda fallet hur mycket dokumentation som behövs för att exempelvis uppfylla kraven på överlämning av uppgifter³³.

Skolan behöver dokumentera sina utredningar av en elevs behov av särskilt stöd skriftligt. Man behöver kunna gå tillbaka till den enskilda utredningen och se vad som har framkommit och hur skolan har bedömt situationen. Detta är viktigt bland annat eftersom ett beslut om åtgärdsprogram eller att inte utarbeta ett åtgärdsprogram kan överklagas till Skolväsendets överklagandenämnd.

Dokumentationen kan med fördel göras kortfattad, men den behöver ge tillräcklig information om elevens skolsituation och eventuella behov av särskilt stöd. Om en elev har en medicinsk diagnos, till exempel en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning,

³¹ Skolverket, Särskilt stöd i grundskolan. En sammanställning av senare års forskning och utvärdering, 2011, sid. 40.

³² 3 kap. § 5. Skollagen (2010:800)

³³ 3 kap. 4 b § eller 12 j § skollagen

räcker det inte med att ange diagnosen som en beskrivning av elevens behov av särskilt stöd.

Med *uppföljning* avses den ansvariga personalens kontinuerliga arbete med att följa upp åtgärderna. Varje person som ansvarar för en åtgärd ser då till att det som är bestämt verkligen genomförs och bedömer fortlöpande om det egna arbetssättet är effektivt eller om det måste förändras för att eleven ska ges förutsättningar att utvecklas i riktning mot kunskapsmålen i läroplanen eller för att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.

En *utvärdering* av åtgärderna är en mer systematisk analys och helhetsbedömning som den ansvariga personalen gör av hur åtgärderna har fungerat. Vid en inplanerad tidpunkt gör skolan en utvärdering av åtgärdsprogrammet. Det finns inte reglerat i skollagen hur denna utvärdering ska gå till, men eleven och elevens vårdnadshavare bör ges möjlighet att delta i utvärderingen. Inför utvärderingstillfället kan det vara värdefullt att de i personalen som har varit involverade i arbetet med åtgärderna har gjort en gemensam utvärdering som en förberedelse. Utvärderingen syftar till att se över om de stödinsatser som satts in har gett effekt.

Vissa elever har behov av särskilt stöd under en längre tid. Då finns det nästan alltid skäl för skolan att på nytt ta ställning till stödbehovet och fatta nya beslut om åtgärdsprogram. Det är vanligt att resultatet från uppföljning och utvärderingen av de insatta åtgärderna används som kompletterande utredningsunderlag inför det nya beslutet. Det finns inte alltid skäl att göra om hela utredningen från början.

6.Åtgärdsprogrammets utformning

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden i denna del utgår från följande bestämmelser i skollagen och gymnasieförordningen.³⁴

ALLMÄNNA RÅD

1. Rektorn bör se till att
 - en elev endast har **ett** åtgärdsprogram, oavsett om elevens behov finns i ett eller flera ämnen eller i olika lärmiljöer inom verksamheten,
 - åtgärdsprogrammet innehåller konkreta och utvärderingsbara åtgärder, samt
 - åtgärdsprogrammet endast innehåller den information om eleven som behövs för att adekvata stödåtgärder ska kunna vidtas.
2. Rektorn bör se till att ett beslut om särskild undervisningsgrupp eller enskild undervisning bara omfattar de ämnen, den del av skoldagen eller den tidsperiod som bedöms som nödvändigt.
3. Rektorn bör se till att ett beslut om anpassad studiegång bara omfattar de ämnen, den del av skoldagen eller den tidsperiod som bedöms som nödvändigt.

³⁴ Råd 1 utgår från 3 kap. 9 § skollagen. Råd 2 utgår från 3 kap. 11 § skollagen. Råd 3 utgår från 3 kap. 12 § skollagen. Råd 4 utgår från 9 kap. 6 § gymnasieförordningen. Råd 5 utgår från 3 kap. 9 §§ skollagen.

2021-03-25
16 (17)

4. Rektorn bör i samband med ett beslut om reducerat program tydliggöra för eleven och i förekommande fall vårdnadshavare vilka konsekvenser beslutet kan få.
5. Om det i samband med en utvärdering av ett åtgärdsprogram visar sig att eleven inte längre är i behov av särskilt stöd bör rektorn avsluta åtgärdsprogrammet.

KOMMENTARER

Det är rektors ansvar att åtgärdsprogram upprättas men rektor kan delegera sin beslutanderätt till annan skolpersonal i vissa fall. Om en elevs åtgärdsprogram innebär beslut om särskild undervisningsgrupp, enskild undervisning, distansundervisning³⁵ eller anpassad studiegång ska det dock alltid vara rektorn som fattar beslutet.³⁶

Åtgärdsprogrammet ska vara ett redskap för förskollärare, lärare, rektorer och annan skolpersonal i arbetet med att stödja en elev i behov av särskilt stöd. Åtgärdsprogrammet är samtidigt en skriftlig bekräftelse på att eleven är i behov av särskilt stöd och vilka stödåtgärder som ska sättas in. Därför är åtgärdsprogrammet också ett viktigt dokument ur ett rättssäkerhets- och likvärdighetsperspektiv.³⁷

När ett beslut om åtgärdsprogram har fattats ska eleven, eller i förekommande fall, elevens vårdnadshavare underrättas om beslutet.³⁸ Datum när elev och vårdnadshavare har fått ta del av beslutet kan skrivas in i åtgärdsprogrammet. Från det datum som vårdnadshavare och elev fått ta del av beslutet har de möjlighet att överklaga beslutet till Skolväsendets överklagandenämnd inom tre veckor. En elev får själv överklaga från det år eleven fyller 16 år.³⁹

I åtgärdsprogrammet ska elevens behov av särskilt stöd beskrivas. Det ska med andra ord inte innehålla en beskrivning av elevens svårigheter eller eventuella diagnoser. Då uppgifter som i andra sammanhang omfattats av sekretess, är offentliga i ett beslut om åtgärdsprogram är det viktigt att integritetskänsliga uppgifter om eleven inte tas med i åtgärdsprogrammet i större utsträckning än vad som är nödvändigt. Det finns inte något som hindrar att hänvisningar görs till den underliggande utredningen.⁴⁰

Det är viktigt att beslut om placering i särskild undervisningsgrupp och enskild undervisning i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan eller sameskolan inte är mer ingripande än nödvändigt. Placeringen ska ses som en lösning när alternativet att låta eleven gå kvar i den ordinarie undervisningsgruppen har prövats.⁴¹ Ett beslut om anpassad studiegång i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan eller sameskolan måste föregås av noggranna överväganden, eftersom det kan innebära att eleven lämnar skolan utan fullständig utbildning och utan behörighet till gymnasieskolans nationella program. Den anpassade studiegången ska utformas så att eleven så långt som möjligt

³⁵ Bestämmelser om särskilt stöd i form av distansundervisning tillämpas första gången på utbildning och annan verksamhet som påbörjas efter den 30 juni 2021.

³⁶ 3 kap. 9 § skollagen.

³⁷ Prop. 2013/14:160 s. 27.

³⁸ 33 § förvaltningslagen.

³⁹ 28 kap. 16 § skollagen.

⁴⁰ Jfr prop. 2013/14:160 s. 29 f.

⁴¹ Prop. 2009/10:165 s. 293.

får förutsättningar att nå sådan behörighet.⁴² Det är därför viktigt att rektorn gör en prioritering av vilka ämnen som eleven ska koncentrera sig på.⁴³

Då ett beslut om anpassad studiegång även kan omfatta en del av ett ämne är det viktigt att avvikelserna inte är mer omfattande än nödvändigt och att det noga övervägs vilka delar av ett ämne som det är lämpligt att göra avvikelser ifrån. Om eleven kan delta i åtminstone delar av undervisningen i ett ämne ökar elevens förutsättningar att i ett senare skede åter delta i undervisningen eller att kunna göra en prövning och därmed få ett betyg i ämnet.

Åtgärden reducerat program innebär att en elev i gymnasieskolan och gymnasieskolan befrias från undervisningen i en eller flera kurser, eller från det avslutande gymnasiearbetet eller gymnasiesärskolearbetet⁴⁴. Om en elev har följt ett reducerat program får skolan inte utfärda en gymnasieexamen och det får konsekvenser för elevens möjligheter att studera vidare. Ett sådant beslut är endast lämpligt om eleven har påtagliga studiesvårigheter och förutsätter att eleven själv vill det.

Ett beslut om att avsluta ett åtgärdsprogram, eller om att minska omfattningen eller utformningen av åtgärderna utgör också i ett beslut om åtgärdsprogram. Detta betyder att utredningen behöver visa att eleven inte längre är i behov av det stöd som tidigare beslutats för att nå upp till de kunskapskrav som minst ska uppnås.⁴⁵ Det varierar under hur lång tid elever är i behov av särskilt stöd. Vissa elever kommer att ha ett åtgärdsprogram under en kort tid, medan andra elever behöver särskilt stöd och åtgärdsprogram under hela sin skoltid.

⁴² 3 kap. 12 § skollagen.

⁴³ Prop. 2016/17:143 s. 38.

⁴⁴ 9 kap. 6 § gymnasieförordningen (2010:2039)

⁴⁵ Se exempelvis Skolväsendets överklagandenämnds beslut dnr. 2016:589.